

НОВІ ВИДАННЯ

Владислав Артюшенко

РИЧАРД БЕТ. ЯК БУТИ ПІРРОНІСТОМ?

Bett, R. (2019). *How to Be a Pyrrhonist: The Practice and Significance of Pyrrhonian Skepticism*. Cambridge: Cambridge UP.

Приклад стоїцизму, що нині є одним з хітів публічної психології (у широкому медіапросторі від популярних бізнес-тренінгів до бестселерів а ля Пільюччі), дає природний привід замислитися про сучасну перспективу інших елліністичних вчень. Якщо ми живемо в перехідну епоху руйнування кумирів і радикальної втрати звичного світу (у цьому сенсі вельми схожу на епоху еллінізму), можливо, скептицизм і епікуреїзм мають не менші шанси на популярність, ніж твори Епіктета чи Марка Аврелія? Якщо замислитися над перспективами скептицизму, то відразу впадає в око істотна різниця зі стоїцизмом: від стоїків дійшли переважно моралістичні тексти, що без зайвої підготовки можуть використовуватися на тренінгах з підвищення самооцінки чи в проповідях про пошук сенсу життя. Натомість від античних скептиків, окрім доксографічних переказів, дійшли хіба лише Цицеронові «Academica» (це свого роду довідник, а не твір, власне, скептика) і твори Секста Емпірика. Перші є швидше загальним начерком, позбавленим профетичного пафосу Епіктетових діатриб, другі ж «перевантажені» теорією й не справляють враження надто популярних.

Однак останніми роками історико-філософських праць, присвячених скептицизмові не як епістемології, а як вченню про щасливе життя, з'являється дедалі більше. Можна згадати кілька праць останніх трьох років під редакцією Дієго Манчуки, в яких висвітлюється не лише загальна тематика скептицизму як типу морального мислення, але й скептицизму як терапії. До шерегу подібних праць можна додати й розвідки Ричарда Бета, професора філософії університету Джона Гопкінса відомого дослідника скептицизму й перекладача англійською творів Секста Емпірика.

Збірка праць Бета 1989-2018 років, нещодавно видана Cambridge University Press, може слугувати за свого роду енциклопедію з проблеми піронізму як керівництва для життєвої практики. Саме ця проблема є головним предметом нашого огляду. Книга поділена на чотири частини, що містять 12 матеріалів¹. З їхнього переліку видно, що перші дві частини становлять свого роду загальний вступ, тоді як дві останніх безпосередньо присвячені скептицизму як практичній філософії.

Зрештою, немає сенсу переказувати деталі кожного з розділів (хоча кожен з них містить якусь «родзинку», наприклад: скептицизм не є дозволом вірити у що хочеш, він містить певний тип етики, стоїчну «евдемонію» слід відрізняти від скептичної «атараксії» тощо), оскільки свого роду контрапунктом усього тому є останній з них. Він присвячений не стільки історико-філософському дослідженню самого по собі скептицизму чи навіть скептицизму як життєвої практики. Адже автор пра-

© В. Артюшенко, 2019

¹ Частина I. Як піроністи уявляють себе. 1. Дилема піроніста: що писати, коли не знаєш, що сказати? (2013); 2. Навіщо перейматися відмінністю скептицизму від інших філософій? (2015); 3. Гумор як філософське підваження, особливо у скептиків (у друці).

Частина II. Піроніст за роботою: окремі теми. 4. Знак у піроністській традиції (2005); 5. Анти-фізик Енесідем (2014); 6. Тропи у Секста: теорія і практика (написана спеціально для даного тому).

Частина III. Життя по-піроністськи. 7. Який тип Я може мати грецький скептик? (2008); 8. Наскільки етичним може бути античний скептик? (2011); 9. Жити як скептик (2016).

Частина IV. Перетини між піронізмом і сучасною думкою. 10. Чи може давньогрецький скептик бути *Eu-daimōn* (себе щасливим)? І як відповідь на це питання стосується нас? (2012); 11. Про піронізм, переконання й вірування в що заманеться (2015); 12. Чи можемо ми бути античними скептиками? (2019).

гне дійти висновків, що самі мали би бути більше «практичними», ніж історико-філософськими. Оцінка сумісності життєвої настанови античних скептиків зі сучасним штибом життя, безперечно, належить до проблем не так історії філософії, як практичної філософії. Враховуючи ж явні й неявні альязи на популярні форми сучасного стоїцизму, ідеться навіть не про практичну філософію, а про своєрідний різновид практичного моралізму. Щоправда Бет не пропонує «мудрих максим» масовій аудиторії, проте явно прагне знайти шляхи збагачення наших практичних настанов і моральних учинків.

У цьому розділі Бет стверджує, що дотримуватися на практиці, скажімо, платонізму чи арістотелізму ми нині можемо лише частково, навіть якщо й зазнали їхнього впливу (р. 226). Утім, і платоніки пізньої античності теж ігнорували деякі елементи Платонового вчення. І це не дивно, бо чітко окреслені погляди, за Бетом, завжди ризикують виявитися несумісними з новими суспільними умовами. Але які перспективи мають вчення, що відмовляються від остаточних тверджень, як-от скептицизм (що його Бет свідомо отождено з ученням Секста Емпірика, викладеним передовсім у I книзі «Пірронічних підвалин»)? Наскільки він може бути нині життєздатним практичним керівництвом?

«Практичний» вимір скептицизму Бет вважає результатом скептичного «протиставлення» одних тверджень іншим (р. 228). Унаслідок ізостенії (рівносильності) протилежних, але обґрунтованих тверджень в галузі філософії й інших наук, скептик визнає себе неспроможним надати перевагу жодному з них і утримується від судження. Власне, результатом цього утримання є славнозвісна *атараксія*, незбуреність душі, той стан, якого прагне скептик. Бет реконструює хід думки Секста Емпірика таким чином: імовірно, першою мотивацією скептика є усунення повсякденних конфліктів між нашими уявленнями про речі. Але «ця первинна мотивація втрачається, коли ми утримуємося від судження» (ibid.): первинно схилиючись до якихось поглядів і відчуваючи дискомфорт від усвідомлення того, що інші не менш твердо схилиються до інших поглядів, ми втрачаємо здатність задовольнятися «своєю власною перспективою». Щойно ми доходимо до утримання від суджень, ми втрачаємо *вдочна* і здатність надавати перевагу якійсь одній стороні, і *дискомфорт, спричинений наявністю іншої сторони*. Ця теза в Секста явно не сформульована, але Бет вважає свою реконструкцію цілком обґрунтованою.

Піронів скептик звільняється від безлічі страждань, оскільки не визнає того, що деякі речі є з природи добрими, деякі ж – з природи поганими. І, певна річ, це звільнення цілком сумісне зі скептичним «пошуком істини» (р. 229).

Однак ізостенія, як передумова скептичної позиції, сама потребує істотних роз'яснень, оскільки в деяких випадках може сприйматися як пов'язана з «істотним елементом маніпуляції» (р. 231). Принаймні шанси піронізму стати сучасною життєвою стратегією істотно залежать від того, наскільки реалістичною (принаймні у деяких царинах) є ситуація «рівносильності» (р. 232). За Бетом, є кілька царин, де утримання від суджень видається певною мірою реалістичним виходом. Це царини етики, політичної теорії й релігії, де ні в академічній, ні в публічній сферах не досягнуто ні консенсусу, ні навіть розуміння того, як досягається консенсус. Також це стосується й сучасних царин епістемології й природознавства, попри деякі істотні відмінності між ними й реаліями часів Секста. Наприклад, успішність сучасної науки спирається на її експериментальний характер: атомістика часів Секста полягала в суто теоретичних дебатах, що не могли мати остаточного розв'язання, тоді як нині багато питань вважаються розв'язаними і їм не пристоють жодні «рівносильні» аргументи (р. 234).

Однак є дві сфери, в яких утримання від суджень щодо науки, є помітним і сьогодні: (1) неприйняття деякою частиною суспільства деяких наукових результатів (наприклад, відмови від надійних і результативних медичних процедур²) і (2) сучасна філософська рефлексія щодо природи науки як різновиду людської діяльності (р. 235). За Бетом, Секстів піронізм вибудовувався як гнучка стратегія роботи з усіма наявними незгодами (р. 236), отже, сьогодні теж можна знайти сфери, в яких, попри успіхи науки й консенсус науковців, утримання від суджень є цілком можливим.

Бет вважає, що центральна Секстова ідея утримання від суджень «щодо всіх предметів теоретичного пошуку» (р. 239) нині не є реалістичною³, хоча в деяких царинах скептичний підхід цілком зберігає свою актуальність. Основний пафос Бета – нині зберігається місце лише для «елементів»

² На мій погляд, ця теза Р. Бета не є вдалою, оскільки свідчить не стільки про утримання від судження, скільки про абсолютно ірраціональне відкидання науки й сліпу прихильність до антинаукової позиції. Із піронізмом, що уникає будь-якого догматизування, що наукового, що антинаукового, це, на мій погляд, не має нічого спільного. Спроба ж стороннього спостерігача «утриматися» від згоди з наукою через оскарження останньої деякими маргіналами не виглядатиме серйозною.

³ Така позиція видається нам украй вразливою, однак розгортання аргументації можливе в спеціальному дослідженні, що не може бути викладене в рамках короткого бібліографічного опису.

пірронізму: часто він може бути прийнятною або навіть *єдино прийнятною* позицією, утримуючи нас від поквалітивних висновків. Але його головна амбіція, прагнення повсюдно, навіть у не завжди прийнятних контекстах, генерувати утримання від суджень, не видається нашому авторові переконливою. Секст «зацікавлений в максимізації утримання від судження» (р. 240-241), оскільки лише воно веде до атараксії. Отже, його логіку можна резюмувати так: більше утримання – більше атараксії. Бет тлумачить позицію Секста так, що атараксія постає наслідком відмови від внутрішніх збурень, невід'ємних від пошуку істини в предметах, що є неповними, незавершеними тощо. За Бетом, ця позиція помилкова, бо неочевидно, що пірронік, який утримався від судження, наприклад, з питань кліматичних змін, є спокійнішим за того, хто посів якусь визначену позицію, але прагне її вдосконалити, поглибити тощо (р. 241). Адже тут все залежить від конкретних характеристик конкретних людей. Надто вразлива натура, утримавшись, нарешті, від суджень, може непокоїтися не щодо клімату, а, наприклад, щодо років, витрачених на його безплідні дослідження. Натомість «флегматичний метеоролог», що бере участь у дебатах, але не надто ними переймається, буде явно менш збуреним. Так само й агностицизм щодо існування Бога одних може заспокоювати, інших – лякати.

Отже Р. Бет не визнає ключової тези Секста Емпірика про безпосереднє спричинення атараксії утриманням від судження. Він вважає, що ця теза видається не надто продуманою навіть для Секстових часів (р. 242). Оскільки ж зазначена теза постає основою «практичного» аспекту Секстового скептицизму, Бет вважає, що цей аспект нині неактуальний. Стосовно ж аспекту «стримувального», то він, через шойно згадану неактуальність, теж дещо втрачає свою важливість. Недоречність проекту універсального утримання від суджень, утім, не скасовує доречності цього утримання в тих чи тих локальних контекстах. Отож, зі спадщини Секста для нас лишається актуальною лише «рекомендація робити все можливе для врахування всіх аспектів тієї чи тієї проблеми, щоби побачити, наскільки вони сильні та наскільки їх можна підтримувати чи заперечувати» (р. 243; див. також р. 184). Ця рекомендація має йти разом із деяким «передбаченням», а саме: цей розгляд часто приводитиме нас радше до утримання від суджень, ніж до прийняття якоїсь зі сторін. Це може призвести до вельми цікавих результатів, хоч і не тих, які описав Секст Емпірик.

Загалом, фрагментарний характер тому, що є не монографією, а зібранням окремих (хоч і тематично споріднених) текстів, на мій погляд, дається взнаки: інколи викладові бракує належної фундаментальності й комплексного дослідження порушених проблем. До того ж, впадає в око доволі «мінімалістичне» ставлення автора до цитування першоджерел, через що виникає відчуття деякої довольності висновків. Однак, безумовно, книга, що викладає результати багаторічної праці, містить безліч цікавих матеріалів для осмислення й дискусій, а тому її можна безсумнівно рекомендувати усім, хто цікавиться проблематикою скептицизму.

Одержано / Received 10.10.2019

Vladyslav Artiushenko

Richard Bett. How to Be a Pyrrhonist

Review of Bett, R. (2019). *How to Be a Pyrrhonist: The Practice and Significance of Pyrrhonian Scepticism*. Cambridge: Cambridge UP.

Владислав Артюшенко

Ричард Бет. Як бути пірроністом?

Огляд видання Bett, R. (2019). *How to Be a Pyrrhonist: The Practice and Significance of Pyrrhonian Scepticism*. Cambridge: Cambridge UP.

Vladyslav Artiushenko, undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Владислав Артюшенко, студент філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: artiushenkovlad@gmail.com
